

KOLONIEVOGELS EN ZELDZAME BROEDVOGELS IN FRYSLÂN IN 2003

Romke Kleefstra

In 2003 zijn voor het twaalfde achtereenvolgende jaar kolonievogels en zeldzame broedvogels geteld in Fryslân. Deze tellingen maken deel uit van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB), dat SOVON Vogelonderzoek Nederland in samenwerking met het centraal Bureau voor Statistiek organiseert in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring. Dit artikel doet verslag van het onderzoek in Fryslân en behandelt 69 soorten. Enkele zeldzame broedvogels, zoals Kwak, Steltkluut, Dwergmeeuw en Grote karekiet werden in 2003 niet meer astgesteld. Van veel soorten werden kleinere aantallen vastgesteld als in voorgaande jaren, zoals van Lepelaar, Eider, Porseleinhoen, Kluut, Kokmeeuw, Ijsvogel en Oeverwaluw. De sterk geslonken aantallen van Strandplevier, Kemphaan en Tapuit zijn zorgwekkend. Broedvogels waarvan grotere aantallen werden geteld zijn Aalscholver, Kolgans, Brandgans, Kwartelkoning, Stormmeeuw, Dwergstern en Zwarte stern. En Fryslân kreeg er in 2003 een nieuwe broedvogel bij: de Grauwe fitis.

Materiaal en methode

Het LSB-project richt zich op de aantalsontwikkeling en verspreiding van 17 in kolonies broedende vogelsoorten en circa 70 zeldzame broedvogels. Alle kolonievogels worden jaarlijks volledig geteld, behalve de Huiswaluw die door middel van een steekproeftelling wordt gevolgd. Zeldzame soorten worden in kaart gebracht door jaarlijks vaste telgebieden op deze soorten te onderzoeken en aanvullend zoveel mogelijk losse waarnemingen te verzamelen. Op die manier worden grote, belangrijke vogelgebieden als de Waddeneilanden, de Friese Waddenkust, het Lauwersmeergebied, de moerasgebieden in de Trynwâlden en het Bûtenfjild, vrijwel alle laagveenmoerassen en Zuidwest-Friese meren, de Friese IJsselmeerkust en Zuidoost-Friese gebieden als Duurswouderheide en Fochteloërveen volledig onderzocht. Het LSB-project werd op het Friese vasteland tot en met 2004 gecoördineerd door de auteur van dit artikel, als districtscoördinator van SOVON. In het Waddengebied is de coördinatie in handen van SOVON-medewerker Lieuwe Dijkse.

In de soortbesprekingen wordt kort ingegaan op de vastgestelde aantallen, trends en curiositeiten van LSB-soorten in 2003. De genoemde aantallen hebben betrekking op vastgestelde broedparen/territoria in het voorjaar van 2003 (zie

De Grote zilverreiger, broedvogel van het Lauwersmeergebied

foto: Wolter van Dijk

ook tabel 1). Voor een uitgebreidere bespreking van het LSB-project en de onderzoeksmethode wordt verwezen naar Van Dijk & Hustings (1996).

Bijzonder in 2003 was 'het Jaar van de Roerdomp'. Landelijk vroeg SOVON met een media-offensief aandacht voor het opsporen van territoria van Roerdompen om de soort goed in kaart te krijgen.

Het weer in 2003

Een koude winter, een droog voorjaar, of juist een nat voorjaar met veel wind...

het kan allemaal invloed hebben op de aantallen broedvogels en ook op de doelmatigheid van het inventariseren. De winter voorafgaand aan het broedseizoen van 2003 was relatief zacht, maar kende gedurende december-januari wel drie korte, achtereenvolgende koudeperiodes met ijsvorming. De aanvang van het voorjaar in maart/april was zeer zacht en tamelijk droog, hoewel de eerste twee weken van april koud en schraal waren, wat de vordering van het voorjaar leek op te houden. Mei was landelijk vrij nat en warm, maar in Fryslân viel

vrijwel geen neerslag van betekenis. De invloed van het schrale, droge weertype dat aan mei vooraf ging, was merkbaar aan de late aankomst van sommige zomervogels. Juni was zeer warm, zonnig en opnieuw had de droogte de overhand. Datzelfde geldt voor de maand juli. Samenvattend kenmerkte het voorjaar van 2003 zich met schrale omstandigheden in het begin en aanhoudende droogte nadien.

Soortbesprekingen

Geoorde fuut Het aantal broedparen van de Geoorde fuut schommelt in Fryslân sinds 1998 tussen 30-50. Tot 2002 was het vooral het Fochteloërveen dat deze trend bepaalde. Sinds 2002 herbergt Van Oordt's Mersken de meeste broedparen met in zowel 2002 als in 2003 19 stuks, op basis van nestvondsten in natuurontwikkeling. In totaal werden in Fryslân in 2003 35 paren vastgesteld.

Aalscholver Het aantal Aalscholvers in Fryslân lijkt zich de laatste drie jaar te stabiliseren met een kleine 2.400 broedparen. In 2003 werden 2.372 paren geteld. In de grote kolonies van Vlieland (976) en de Alde Feanen (850) werd een lichte afname vastgesteld. Deze afname werd ruimschoots gecompenseerd door de Rottige Meenthe waar het aantal broedparen toenam van 319 paren in 2002 naar 537 in 2003.

Roerdomp Het aantal territoria van de Roerdomp in Fryslân is de afgelopen zes jaar sterk toegenomen van 11 in 1997 naar 57 in 2003 (figuur 1). Van de Friese natuurgebieden behoren het Lauwersmeergebied (10) en de Rottige Meenthe/Brandemeer (9) tot de tien belangrijkste broedgebieden van de Roerdomp in Nederland. Onderzoek naar de roepactiviteit van de soort in 2003, in het kader van 'het Jaar van de Roerdomp', wees uit dat de kans om een Roerdomp te horen groter is in de periode van 1 april-15 mei dan in de periode 15 mei-1 juli. Daarnaast laten Roerdommen die bij elkaar in een gebied broeden zich meer horen dan solitaire broedgevallen. Onderzoek naar de roepactiviteit van Roerdommen werd in Fryslân uitgevoerd in de Brandemeer, Lange Duinen (Ameland), Het Houtwiel en het Lauwersmeergebied (Van Turnhout *et al.* 2003).

Woudaap Het laatste Friese broedgeval van de Woudaap dateert uit 1997. Toen werd één paar vastgesteld in het Lauwersmeergebied met 3-4 jongen (Van Manen 1998). In 2003 werd in het Fochteloërveen een territorium vastgesteld op basis van een roepend exemplaar op 20 juni (Feenstra 2004).

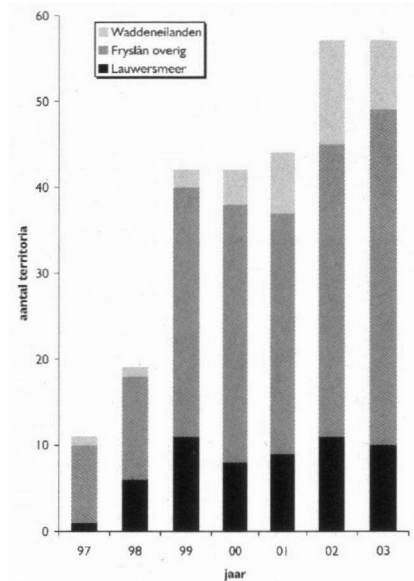
Kleine zilverreiger Evenals in 2002 werden in 2003 5 broedparen van de Kleine zilverreiger vastgesteld, verdeeld over Terschelling (3) en Schiermonnikoog (2). De soort broedt er in gemengde kolonies van Kleine mantelmeeuw en Zilvermeeuw.

Grote zilverreiger De opvallende toename van deze soort in Fryslân buiten het broedseizoen en de toename van de soort als broedvogel in Nederland ten spijt, bleef het in Fryslân in 2003 bij één broedpaar. Evenals in 2001 en 2002 werd dit paar vastgesteld in het Lauwersmeergebied. Het gaat hier om plaatsgebonden, broedverdachte vogels in prachtkleed, waarvan ook talloze voedselvuchten zijn waargenomen (Kleefstra & De Boer 2003).

Blauwe reiger Met de koudeperiodes in de winter van 2002/03 vielen slachtoffers onder Blauwe reigers. Dit heeft effect gehad op de Friese populatie die afnam van 1.996 naar 1.838 paren. Vrijwel alle kolonies lieten een afname zien, afgezien van die in Jongema State te Raerd waar het aantal broedparen opvallend toenam van 83 in 2002 naar 128 paren in 2003.

Purperreiger Het aantal broedparen van de Purperreiger in Fryslân leek de afgelopen vier jaar voorzichtig te groeien (Kleefstra 2004), maar in 2003 bleef het aantal paren steken op 15. Al sinds 1992 ligt het aantal paren in Fryslân zo rond dit aantal. Slechts drie gebieden herbergden broedparen: Alde Feanen (8 paren), De Deelen (6 paren) en Brandemeer (1 paar). In De Deelen waren 4 paren succesvol, terwijl 2 nesten gepredeerd werden, hoogstwaarschijnlijk door Zwarte kraaien (Kleefstra 2003).

Lepelaar Het aantal broedparen van de Lepelaar in het Friese Waddengebied lag in 2003 met 611 paren lager dan in 2002 toen 685 paren werden geteld. Het

Figuur 1. Aantalsontwikkeling van de Roerdomp in Fryslân in de periode 1997-2003.

broedsucces was echter wel veel beter. In 2003 produceerden de paren gemiddeld bijna 2 vliegvlugge jongen per paar, terwijl dat in 2002 slechts 0,5 jong per paar betrof. De meeste Lepelaars broedden op Vlieland (207 paren).

Zwarte zwaan In 2003 werden 3 broedparen van de Zwarte zwaan aan SOVON doorgegeven. Dit aantal is onvolledig door o.a. het ontbreken van meldingen uit het noorden van de provincie. Het totale aantal in het wild broedende paren wordt op 5 geschat.

Kolgans Het aantal broedparen van de Kolgans neemt ieder jaar toe. In 2003 werden minimaal 84 paren geteld tegenover 66 in 2002. Opvallend is dat vrijwel al deze paren in Midden-Fryslân zitten. Zo is het gebied van de Alde Feanen goed voor 41 paren, terwijl het Sneekermeer/Terkaplester Poelen 33 paren telt. Verwacht wordt dat elders rond de Friese meren ook paren zitten die mogelijk aan de aandacht ontsnappen. Daarmee leidt een voorzichtige schatting tot 90-95 paren voor Fryslân.

Indische gans Sinds 1999 wordt de Indische gans als Friese broedvogel gemeld. In 2003 ging het om 5 broedgevallen, allemaal in Midden-Fryslân (Centrale merengebied, De Deelen, Alde Feanen). In 2 gevallen gaat het om mengparen van Indische gans x Kolgans en Indische gans

x **Grauwe gans.**

Canadese gans In 2003 werden met 68 paren minder Canadese ganzen vastgesteld dan in 2002 toen 85 paren werden geteld. Dit heeft te maken met een afname van de soort in de Terkaplester Poelen en de Alde Feanen. Daarnaast zal de telling niet compleet zijn door variabele telinspanningen, waardoor een schatting uitkomt op 70-80 broedparen in Fryslân in 2003.

Brandgans De Brandgans is bezig met een snelle opmars in Fryslân: van 13 broedparen in 1998 naar 74 in 2003. Hiervan werden 44 paren vastgesteld in de laagvenen van de Alde Feanen en De Veenhoop. In het natuurontwikkelingsgebied van de Jan Durks Polder werden op 10 juni zeker 23 paren geteld met in totaal 60 jongen. Opvallend is ook de vondst van 6 broedgevallen in een aangeplant bosje nabij Franeker.

Mandarijneend In 2003 werden 2 broedparen van de Mandarijneend vastgesteld in Fryslân, respectievelijk bij Bakkeveen en in de Rottige Meenthe. Zeer waarschijnlijk komen in Zuidoost-Fryslân meer paren tot broeden; de populatie wordt op 2-5 paren geschat.

Smient Het aantal waarnemingen van territoriale paren van de Smient in Fryslân neemt gestaag toe. In 2003 werden 10 territoria vastgesteld. Alleen in Van Oordt's Mersken werd een paar met jongen gezien. De overige gevallen berusten alle op balts- en broedverdacht gedrag.

Pijlstaart Sinds 1997 worden in Fryslân jaarlijks 4-6 territoria van de Pijlstaart gemeld, grotendeels afkomstig uit het Waddengebied. In 2003 werden 5 territoria van de soort vastgesteld. Vier hiervan zijn afkomstig van de Friese Waddenkust. Het vijfde paar werd vastgesteld in de Wide Mar bij Stiens.

Krooneend In de omgeving van De Deelen en Riperkrite verbleef in 2003 een mannetje Krooneend. Vermoedelijk was dit mannetje ongepaard. In tegenstelling tot 2001 en 2002 ontbrak de soort in 2003 in het Lauwersmeergebied.

Eider In het Friese Waddengebied laat

Zwarte zwaan, broedend in een zomerpolder nabij De Deelen

foto: Jan Kleefstra

de Eider sinds 1997 een duidelijke afname zien (Dijksen & Koks 2003). Zo lag de schatting voor 2002 nog op 6.000-6.100 paren, maar in 2003 zal dit in de orde van grootte van 4.900-5.000 liggen. Alle Friese eilanden tonen een negatief beeld. Zo telde Vlieland in 2001 nog ruim 2.200 paar, terwijl dit in 2003 ruim 1.050 paren betrof. Eenzelfde beeld laat Terschelling zien met circa 1.700 paren in 2001 en amper 1.100 in 2003. Schiermonnikoog herbergt de meeste Eiders, maar ook hier nam de soort af van ongeveer 2.950 in 2001 naar amper 2.400 in 2003 (Oosterhuis 2003).

Middelste zaagbek De Middelste zaagbek wil als broedvogel van de Nederlandse Waddenzee maar niet toenemen. Het aantal dat jaarlijks wordt vastgesteld is bijna op één hand te tellen. In 2003 werden 6 broedparen vastgesteld, waarvan 5 op Griend en 1 op Schiermonnikoog.

Bruine kiekendief Met zijn ruim verspreide voorkomen in de provincie is de Bruine kiekendief zowaar de LSB-soort die het lastigst volledig in kaart te brengen is. Daarom is het jaarlijks inventariseren van de belangrijkste broedgebieden van belang om trends vast te leggen. In de belangrijkste broedgebieden was de soort in 2003 schaarser. Dat geldt voor de Friese Waddeneilanden, alsook voor binnenlandse gebieden als het Lauwersmeer, de Friese IJsselmeerkust, het Centrale merengebied en een laagveenmoe-

ras als het Easterskar. Het totale aantal getelde paren komt uit op 282 tegenover 347 in 2002. Omdat de inventarisatie in het binnenland niet volledig is geweest (o.a. omgeving Koevordermeer, Fluessen, Oudegaasterbrekken) komt een schatting uit op 290-310 paren, wat aanzienlijk lager is dan de schatting van 2002 (met 355-365 paren).

De Bruine kiekendieven in Fryslân gingen gemiddeld op 27 april aan de leg, produceerden gemiddeld 4,5 ei per nest, waarvan 'slechts' 2,7 jong per paar uitfloog. Dit magere resultaat hangt samen met een slecht muizenaanbod (Bijlsma 2004^B). Daarnaast werden met name in Zuidwest-Fryslân veel opzettelijke nestverstoringen vastgesteld, zoals het uithalen en kapot maken van eieren (Bijlsma 2004^A). Volgens de Roofvogelgroep Súdwest-Fryslân vindt deze verstoring vooral plaats in de omgeving van de Oudegaasterbrekken en de Greidhoeke (Bakker 2004).

Blauwe kiekendief Het aantal paren van de Blauwe kiekendief in Fryslân in 2003 komt met in totaal 41 redelijk overeen met de 36 van het jaar ervoor. Het gros hiervan zit op de Waddeneilanden, waarvan 23 op Terschelling. Op het vaste land werden 2 paren vastgesteld in het Lauwersmeergebied en 1 paar op de Lippenhuisterheide. Vooral dit laatste binnenlandse geval is opmerkelijk. Het betrof een broedverdacht paar dat met regelmaat werd waargenomen in de periode van half mei tot half juli.

Tabel 1. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 2003. Achtereenvolgens worden gegeven: het getelde aantal paren/territoria in 2003, de schatting van de Friese populatie in 2003 en ter vergelijking de schatting van de Friese populatie in 2002.

Soort	Geteld in 2003	Geschatte populatie '03	Geschatte populatie '02	Soort	Geteld in 2003	Geschatte populatie '03	Geschatte populatie '02
Geoorde fuut	35	35-40	30-35	Zwartkopmeeuw	9	9-10	8-10
Aalscholver	2.372	2.372	2.224	Dwergmeeuw	0	0	1
Roerdomp	57	60	60	Kokmeeuw	54.519	54.600	58.150
Woudaap	1	1	0	Stormmeeuw	2.170	2.200	1.900
Kwak	0	0	1	Kleine mantelmeeuw	25.824	25.900	28.800
Kleine zilverreiger	5	5	5	Zilvermeeuw	17.643	17.700	25.250
Grote zilverreiger	1	1	1	Grote mantelmeeuw	7	7-9	9
Blauwe reiger	1.838	1.850	2.000	Drieteenmeeuw	?	?	?
Purperreiger	15	15	22	Grote stern	11.810	11.810	10.973
Lepelaar	611	611	685	Visdief	4.724	4.750-4.7750	4.725-4.750
Zwarte zwaan	3	5	5	Noordse stern	1.167	1.170-1.190	1.130-1.150
Kolgans	84	90-95	70	Dwergstern	94	94-100	71
Indische gans	5	5-7	5	Zwarte stern	195	195	150
Grote Canadese gans	68	70-80	90	Steenuil	18	18-20	-
Kleine Canadese gans	1	1-3	1-3	Velduil	19	19	12
Brandgans	74	75-80	50-55	Nachtzwaluw	3	3	2
Mandarijneend	2	2-5	2-5	Ijsvogel	9	10-15	22-25
Smient	10	10	10	Draaihals	0	0	1
Pijlstaart	5	5-8	6-8	Oeverzwaluw	2.736	2.800-2.825	3.000-3.025
Krooneend	1	1-2	1-2	Rouwkwikstaart	0	1-3	1-3
Eider	4.644	4.900-5.000	6.000-6.100	Paapje	66	70	70
Middelste zaagbek	6	6-8	8-10	Tapuit	79	80-90	140-150
Bruine kiekendief	282	290-310	355-365	Kramsvogel	0	0	1
Blauwe kiekendief	41	41	36	Grote karekiet	0	0	6
Grauwe kiekendief	3	3	3	Baardman	284	300-320	325-350
Porseleinhoen	37	40	80	Buidelmees	2	2-5	5
Klein waterhoen	0	0	1	Grauwe fitis	1	1	0
Kwartelkoning	16	16-20	10	Grauwe klauwier	4	4-5	2-3
Kraanvogel	2	2	2	Roek	5.354	5.550-5.600	5.200-5.250
Steltkluit	0	0	3	Bonte kraai	2	2-4	2-4
Kluut	1.332	1.350	1.750	Raaf	1	1	1
Kleine plevier	45	50-55	65-75	Keep	1	1	0
Bontbekplevier	76	76-85	65-70	Europese kanarie	0	0	1
Strandplevier	12	12-15	21-25	Roodmus	4	4-6	3-5
Kemphaan	21	21-25	30-35				

Landelijk lag de gemiddelde start van de eileg op 1 mei. De gemiddelde legsel-grootte bedroeg 3,88 en per paar vlogen gemiddeld slechts 2,54 jongen uit (Bijlsma 2004^b).

Grauwe kiekendief Evenals in 2002 werden 'slechts' 3 paar Grauwe kiekendief vastgesteld in Fryslân en alle opnieuw in de rietruigten van het Lauwersmeergebied. In alle territoria werden nesten gevonden, gezamenlijk goed voor 7 uitgevlogen jongen (Kleefstra & De Boer 2003).

Porseleinhoen Na drie jaren met relatief veel Porseleinhoenen in Fryslân (70-80 territoria) bleef de teller in 2003 staan op 37 territoria. Vermoedelijk dat de droogte in het voorjaar de soort parten heeft gespeeld. In de belangrijke

broedgebieden van de soort in Fryslân werd een afname geconstateerd, zoals in het Fochteloërveen waar in 2003 4 territoria werden vastgesteld tegenover 24 in 2002 (Feenstra 2004). In het Lauwersmeergebied nam de soort licht af van 17 territoria in 2002 naar 14 in 2003 (Kleefstra & De Boer 2003), zo ook in de Alde Feanen van 11 territoria in 2002 naar 7 in 2003.

Kwartelkoning Landelijk beleefde de Kwartelkoning in 2003 een goed jaar. Het totale aantal territoria wordt geschat op 430 (Koffijberg & Schoppers 2003). In de betere 'kwartelkoningjaren' is de soort in Fryslân ook altijd wat talrijker, zij het in zeer bescheiden aantallen. In 2003 werden 16 roepende vogels geteld tegenover 7 in 2002. Vermoedelijk is het beeld niet helemaal compleet, waardoor

de Friese populatie geschat wordt op een kleine 20 paren.

Kraanvogel In 2003 waren opnieuw 2 paren Kraanvogels aanwezig in en om het Fochteloërveen. Beide paren waren succesvol en brachten samen 3 jongen groot. Het Fochteloërveen speelt een cruciale rol als broed- en slaapplaats voor de prille populatie Kraanvogels in Nederland. De vernatting van het hoogveengebied en de aankoop van een flinke buffer nieuwe natuur om het gebied hebben de soort in de kaart gespeeld. Ook de rust in een groot deel van het gebied is van wezenlijk belang (Feenstra 2003).

Kluut De Kluut wordt steeds schaarser in Fryslân. Telde de provincie in 1999 nog bijna 2.500 paar, in 2003 bedroeg dat aantal nog geen 1.350. Die afname

komt grotendeels op het conto van de Friese Waddenkust, waar in 1999 zo-
waar 1.999 paren broedden, terwijl dit
er in 2003 nog 871 waren. Ook op de
Friese Waddeneilanden neemt de soort
af van 211 in 1999 naar 170 in 2003. In
het Friese binnenland lijkt de soort rede-
lijk stabiel met in 2003 291 paren, waar-
van 85 in het Hegewiersterfjild bij Har-
lingen en 67 in het Lauwersmeergebied.
Waar de 'Friese' Kluten blijven is ondui-
delijk. De soort verspreidt zich in feite
door heel Europa. Zo werd een broe-
dende Kluut in de Ezumakeeg vastge-
steld die als nestjong is geringd in Spanje.
Amper twee weken na het mislukken
van haar broedsel dook de vogel op in
een kolonie in Polder Breebaart in Oost-
Groningen (Kleefstra & De Boer 2003).
Van de bij Holwerd geringde Kluten do-
ken exemplaren als broedvogel op in o.a.
de Zeeuwse Delta, de Oostvaardersplass-
en, de omgeving van Amsterdam en
langs de Groninger kust (Koopman
2002).

Kleine plevier Na een topjaar in 2002
met ruim 64 territoria in Fryslân, werden
in 2003 45 broedparen van de Kleine
plevier geteld. Dit aantal komt overeen
met dat in de periode 1998-2000. In veel
gebieden, zoals het Lauwersmeergebied,
De Deelen en het Hegewiersterfjild,
heeft de soort kort kunnen profiteren
van gunstige broedomstandigheden als
gevolg van herinrichtingsmaatregelen.
Maar nu de vegetatie zich in dergelijke
gebieden begint te ontwikkelen, is het
ongeschikt geworden als broedplaats
voor Kleine plevieren.

Bontbekplevier Met een totaal van 76
territoria in 2003 liet de Bontbekplevier
een toename zien in Fryslân ten opzichte
van 2002 toen 65 territoria werden vast-
gesteld. Dat heeft te maken met grotere
aantallen op Terschelling (5 paren in
2002, 19 in 2003) en in binnenlandse ge-
bieden als het Hegewiersterfjild bij Har-
lingen (4 paren in 2002, 8 in 2003) en de
Warkumerbûtenwaard (4 paren in 2002,
7 in 2002). Elders nam de soort echter
af, zoals in het Lauwersmeergebied (van
10 paren in 2002 naar 2 in 2003), de
Friese Waddenkust (van 35 paren naar
25) en op Schiermonnikoog (van 4 paren
naar 1).

Strandplevier In de periode 1995-98

telde het Friese bestand 40-50 broedpa-
ren Strandplevieren. Daarna nam de
stand sterk af naar 12-20 paren in de
periode 1999-2003. In 2003 ging het om
slechts 12 broedparen. Op Terschelling -
het belangrijkste broedgebied in Fryslân -
nam de soort af van 14 paren in 2002
naar 8 in 2003. Wel keerde de soort, na
drie jaar afwezigheid, terug als broedvo-
gel op de Afsluitdijk met 2 broedparen.

Kemphaan Van de Friese broedpopula-
tie van de Kemphaan is nog maar weinig
over. Terwijl de aantallen in de periode
1997-2002 schommelden tussen 30-49
paren werden in 2003 nog maar 21
broedverdachte hennen genoteerd. De
grootste aantallen werden vastgesteld in
het Lauwersmeergebied (6 territoria) en
langs de Friese IJsselmeerkust (5 territo-
ria).

Zwartkopmeeuw Het Friese vasteland
telde in 2003 8 broedparen, waarvan 7
op de eilanden in het Tjeukemeer en 1
op de Bocht fan Molkwar. Hier neemt de
soort steeds verder af (4 paren in 2001,
3 in 2002, Van Hijum *et al.* 2003). Op de
Friese Waddeneilanden werd slechts 1
broedpaar vastgesteld, op Terschelling.

Kokmeeuw Het aantal broedparen van
de Kokmeeuw in Fryslân schommelt
sinds 1992 tussen de 50.000-60.000. In
2003 werden 54.519 paren geteld, wat
iets minder is dan de 58.047 paren in
2002. De afname heeft vooral te maken
met lagere aantallen op Griend, Fryslân's
grootste kokmeeuwenkolonie. Hier nam
het aantal af van 33.500 in 2002 naar
29.584 in 2003. In het binnenland van
Fryslân nam de soort iets toe van 13.463
in 2002 naar 13.939 in 2003. Deze toe-
name had vooral te maken met grotere
aantallen op de Warkumerbûtenwaard,
in de Gerslootse Frieswykpolder en in de
Jan Durks Polder (Alde Feanen). Onder-
zoek naar de broedresultaten laat zien
dat van de Kokmeeuwen op de Wad-
deneilanden gemiddeld meer jongen uit-
vliegen dan van de binnenlandse kolonies
(Van Dijk & Gerritsen 2004).

Stormmeeuw Heel geleidelijk lijkt de
Stormmeeuw sinds 1993 toe te nemen in
het Friese Waddengebied. In 2003 wer-
den 2.170 paren geteld tegenover 1.874
in 2002. De meeste Stormmeeuwen
werden vastgesteld op Schiermonnikoog

(821), Ameland (617) en Vlieland (509).
De soort heeft in 2003 niet op het vaste-
land van Fryslân gebroed.

Kleine mantelmeeuw Na een sterke
opmars tot en met 2001 lijkt de soort de
laatste twee jaren in aantal af te nemen.
Telde Fryslân in 2001 nog 33.397 paren,
in 2003 ging het om 25.824 paren. Veruit
de meeste Kleine mantelmeeuwen broe-
den op de Terschellinger Boschplaat:
hier werden in 2003 13.067 paren ge-
teld. Op het Friese vasteland werd de
soort alleen vastgesteld op de Bocht fan
Molkwar met 17 paren.

Zilvermeeuw De Zilvermeeuw leek
zich wat te herstellen na een sterke afna-
me in de tweede helft van de jaren '90.
In 2001 werden nog 26.314 paren ge-
teld, maar in 2003 is dit aantal weer afge-
nomen tot 17.643. De meeste Zilver-
meeuwen werden geteld op Schiermon-
nikoog (5.617), gevolgd door Terschel-
ling (4.064) en Ameland (3.884). Op het
Friese vasteland broedden de meeste
Zilvermeeuwen op de Friese Wadden-
kust (148), gevolgd door de Bocht fan
Molkwar (52).

Grote mantelmeeuw Na vestiging van
de soort in 1996 nam de Grote mantel-
meeuw in Fryslân toe tot 9 broedparen
in 2001 en 2002. In 2003 bleef het bij 7
paren. De afname komt op het conto van
Terschelling waar 3 broedparen werden
vastgesteld tegenover 6 in 2002. Op
Griend werd opnieuw 1 paar genoteerd.
Langs de Friese IJsselmeerkust werden 3
paren geteld, verdeeld over de Bocht fan
Molkwar (2 paren) en de Warku-
merbûtenwaard (1 paar).

Grote stern Sinds 1997 neemt de Grote
stern toe in het Friese Waddengebied
onder de impulsen van Griend. Hier
kwamen in 2003 11.257 paren tot broe-
den op een totaal van 11.810 paren op
de Friese Waddeneilanden. Schiermon-
nikoog telde 550 paren. De laatste maal
dat hier een dusdanig aantal werd vast-
gesteld was in 2000 toen het eiland 571
paren telde.

Visdief Het aantal broedparen van de
Visdief in Fryslân kwam in 2003 met een
totaal van 4.724 bijna overeen met de
4.695 in 2002. Toch waren er verschillen
per regio. De soort nam af in het Wad-

dengebiet door een sterke afname op de Friese kust (van 163 in 2002 naar 91 in 2003). Langs de Friese IJsselmeerkust nam de soort juist weer iets toe van 1.191 in 2002 naar 1.343 in 2003, onder impulsen van de Warkumerbûtenwaard en de Makkumer Súdwaard (natuurontwikkeling). Ook in het Friese binnenland nam de soort iets toe, van 378 paren in 2002 naar 448 in 2003. Deze toename is geflatteerd door de vondst van twee kolonies op platte daken. Zo telde het oude Fricogebouw in Wergea 27 paren en VBI Schuilenburg 45 paren.

Noordse stern In 2003 werden in Fryslân 1.167 Noordse sterns vastgesteld, wat overeenkomt met het aantal van 1.128 in 2002. De soort nam af langs de Friese Waddenkust van 289 in 2002 naar 224 in 2003 (Feddema 2003). Dit aantal werd elders in het Friese Wadengebiet gecompenseerd met een toename van de soort op Griend (van 463 paren in 2002 naar 516 in 2003) en Terschelling (van 6 paren in 2002 naar 38 in 2003). Ook de Engelsmanplaat is van belang voor de soort met 222 paren in 2003.

Dwergstern Sinds 2000 komen telkens meer Dwergsterns in het Friese Wadengebiet tot broeden. In 2003 ging het in totaal om 94 paren tegenover 71 in 2002. Deze toename heeft te maken met een groter aantal broedparen op de Vlielandse Vliehors. In 2002 zaten hier 33 paren, in 2003 75. Helaas spoelden nesten met eieren en net uitgekomen jongen weg als gevolg van harde wind en hoog tij in de week van 20 juni (C. Zuhorn, pers. med.).

Zwarte stern Het aantal broedparen van de Zwarte stern in Fryslân ligt al sinds 1992 op circa 150 stuks, maar in 2001 en ook in 2003 lag het aantal fors hoger met respectievelijk 198 en 195 paren. In 2003 werden 3 nieuwe vestigingen gevonden, grotendeels op natuurlijke nestgelegenheid (Alde Feanen, Boarnburgumerkrite, Tjongerdellen). De meeste paren werden vastgesteld in de Brandemeer met 51 paren, waaronder een spontane vestiging in de Brandemeer-Zuid met 18 paren op natuurlijke nestgelegenheid (Hof 2003). Ook in De Deelen werden met 49 paren veel Zwarte sterns vastgesteld. Het broedsucces

Nachtswaluw, Kooisplek Vlieland, voorjaar 2003

foto: Carl Zuhorn

oogde goed met 2,6-2,8 eieren per nest en circa 0,8 jongen per paar (Kleefstra 2003).

Steenuil Om de aantallen Steenuilen in Nederland op de voet te kunnen volgen, is de soort per 2003 toegevoegd aan de lijst van LSB-soorten. In vaste telgebieden worden nu systematisch de aantallen broedparen in kaart gebracht. In Fryslân worden de meeste Steenuilen geïnventariseerd door de Werkgroep Kerkuilen Friesland (WKF). Dat leverde in 2003 18 meldingen op (Van Dijk 2003). De WKF heeft in een aantal broedgebieden van de Steenuil in Fryslân nestkasten geplaatst in de hoop dat de soort daarmee toe zal nemen (De Jong 2003).

Velduil In Fryslân werden in 2003 19 broedparen vastgesteld tegenover 12 in 2002. Dit grotere aantal heeft te maken met een toename op Terschelling (van 6 paren in 2002 naar 11 in 2003) en Ameland (van 2 naar 4 paren). Op Ameland werd waargenomen dat alle paren jongen voortbrachten, vermoedelijk samenhangend met een gunstig muizenaanbod op het eiland (Ringgroep Ameland 2003). Op Schiermonnikoog ging het om 1 paar, terwijl de soort ontbrak op Vlieland. Het Friese vasteland telde 3 paren, waarvan 2 langs de Friese Waddenkust en 1 paar in het Lauwersmeergebied.

Nachtswaluw Evenals in 2002 werden in 2003 territoria van Nachtswaluwen vastgesteld in de Compagnonsbossen bij Ravenswoud en op het Aekingerzand bij Appelscha. Verassend was dat de soort ook opdook op Vlieland, waar hij zich van half mei tot eind juli geregeld liet horen en zien (zie foto). Daarmee komt het totaal voor Fryslân op 3 territoria in 2003.

Ijsvogel In 2002 organiseerde SOVON 'het Jaar van de Ijsvogel', waarmee ook in Fryslân een goed overzicht van broedgevallen tot stand kwam met 22-25 paren (Kleefstra 2004). Het overzicht van 2003 is minder volledig en komt uit op een schatting van 10-15 paren op basis van 9 getelde paren, overwegend nestvondsten. Deze afname lijkt reëel, mede gelet op de ongunstige weersomstandigheden in de winter van 2002/03 (koudeperiodes met ijsvorming).

Oeverwaluw Nadat de Oeverwaluw in de loop van de jaren '90 in Fryslân snel toenam tot 5.500 paren in 2000, neemt de soort nadien even snel weer af. In 2003 werden nog slechts 2.736 broedparen geteld. Vooral in de grote kolonies met 200-1.000 paren in 1999-2000 is de soort de afgelopen jaren systematisch afgenomen, zoals in de zandputten van Aldtsjerk, Schuilenburg, Garyp en Oude-

haske en aan het Opeinderkanaal te Drachten.

Paapje Het aantal broedparen van het Paapje in Fryslân neemt geleidelijk af door toedoen van het Fochteloërveen. Hier werden in 2003 50 territoria gekarteerd, terwijl dit in 1999 nog 65 waren (Feenstra 2004). Buiten het Fochteloërveen zijn het Lauwersmeergebied (8 territoria) en de Lippenhuisterheide (5 territoria) van belang. Het totale aantal voor Fryslân bedroeg in 2003 66 territoria, tegenover 68 in 2002.

Tapuit De Tapuit lijkt in snel tempo te verdwijnen als broedvogel in Fryslân. Leverde de inventarisatie van de soort in 2001 nog 153 territoria op (Kleefstra 2004), in 2003 ging het om 79 territoria. Op bijna alle Waddeneilanden wordt een sterke achteruitgang geconstateerd. Alleen op het Aekingerzand is sprake van een toename, waarmee het landelijk vrijwel het enige heidegebied is dat nog een positieve trend laat zien (Van Dijk & De Vlieger 2004).

Baardman De Baardman was in 2003 met 284 territoria iets schaarser dan in 2002 toen 308 territoria geteld werden. Deze afname houdt verband met een afname langs de Friese IJsselmeerkust en in de Alde Feanen. Op de Waddeneilanden en in het Lauwersmeergebied bleef de stand nagenoeg hetzelfde. Het Lauwersmeergebied telde 124 territoria (126 in 2002). Hiermee herbergt het gebied bijna 45% van de Friese populatie. De soort laat binnen het gebied grote verschuivingen zien in broedplaatsen, die waarschijnlijk samenhangen met de invloed van begrazing van oevervegetaties door met name Schotse hooglanders (Kleefstra & De Boer 2003).

Buidelmees De broedpopulatie van de Buidelmees lijkt, nadat deze begin jaren '90 floreerde, op sterven na dood. In 2003 werden nog slechts 2 broedgevallen genoteerd voor Fryslân, verdeeld over het Bergumermeer en het Lauwersmeergebied, en dat terwijl dat laatste gebied in 1999 nog minimaal 10 territoria herbergde.

Grauwe fitis Met de Grauwe fitis heeft Fryslân er een nieuwe broedvogel bij. De soort broedt in Rusland, West-Siberië en

Bijna 45% van de Friese Baardmannen broedt in het Lauwersmeergebied

foto:

Wolter van Dijk

Centraal-Azië, maar breidde in de loop van de 20^e eeuw zijn broedgebied uit naar Finland en de Baltische Staten. Eind mei 2003 werd op Schiermonnikoog in het dorp een zingend mannetje waargenomen. Deze bleek gepaard te zijn en het paar vertoonde territoriaal gedrag (alarmeren), waarmee een broedgeval werd vermoed. Dit vermoeden werd bevestigd toen het paar eind juli met 3 pas uitgevlogen jongen werd waargenomen.

Grauwe klauwier Jaarlijks wordt een handjevol Grauwe klauwieren als broedvogel vastgesteld in Fryslân. In de periode 1997-2002 ging het om 1-6 broedparen. In 2003 werden 4 paren geteld, verdeeld over de Lippenhuisterheide (2), Lendevallei (1) en Schaopedobbe bij Elsloo (1).

Roek De Roek is in Fryslân gestaag toegenomen van een kleine 3.000 paren in 1992 tot ruim 5.500 in 2003. In 2003 werden 5.354 broedparen geteld, maar doordat enkele kolonies in en rond Dokkum buiten schot bleven, zal het werkelijke aantal circa 200 paren hoger liggen, wat de populatieschatting op 5.550-5.600 brengt. Daarmee is de soort over de afgelopen drie jaren stabiel in aantal. Wel komen er ieder jaar enkele kleine vestigingen bij, met name in Noordwest-Fryslân (Greidhoeke). Dit zou in de komende jaren tot een populatiegroei kunnen leiden.

Bonte kraai Evenals in voorgaande jaren werd de Bonte kraai op de Friese Waddeneilanden als broedvogel vastgesteld. In 2003 was dat het geval op Vlieland en Ameland en in beide gevallen ging het om mengparen van Bonte kraai x Zwarte kraai.

Raaf In 2002 was in het Drents-Friese Wold al een paartje Raven aanwezig dat vermoedelijk nog geen broedpogingen ondernam. In 2003 was het raak en werd een broedgeval vastgesteld op Berkenheuvel, in het Drentse deel van het Wold. Er kropen drie jongen uit het ei, waarvan er één groot zou worden. Een tweede paar hield zich van half maart tot eind april nabij Wateren op, maar heeft vrijwel zeker geen broedpoging ondernomen (Bijlsma 2003).

Keep Tijdens inventarisatiewerk voor de nieuwe broedvogelatlas werden territoria van Kepen vastgesteld op Terschelling en in het Lauwersmeergebied. In 2003 werd op Vlieland een territorium opgevoerd op basis van een zingend mannetje in mei.

Roodmus Van de broedpopulatie van de Roodmus op de Waddeneilanden is weinig meer over. Evenals in 2001 en 2002 werd de soort in 2003 vastgesteld op Ameland (3 territoria). Daarnaast werd 1 territorium vastgesteld op Vlieland. Een totaal van 4 territoria dus.

Dankwoord en verantwoording

Het LSB-project draait op vrijwilligers die in het voorjaar veel tijd steken in inventarisatiewerk en na het veldseizoen hun gegevens doorgeven aan SOVON. Daarmee is in Fryslân inmiddels een mooie reeks opgebouwd van kolonievogels en zeldzame broedvogels, op basis waarvan het hier gepresenteerde overzicht met zo veel broedvogels kon worden vastgesteld. Namens SOVON dank ik daarom alle vrijwilligers en terreinbeheerders voor hun hartelijke medewerking door de jaren heen. Het broedvogelonderzoek van SOVON wordt financieel gesteund door het Expertisecentrum van het Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit, het Centraal Bureau voor de Statistiek en Vogelbescherming Nederland.

Literatuur

- BAKKER S. 2004. Roofvogel-broedgegevens District Súdwest-Fryslân 2003. Verslag Roofvogelgroep Súdwest-Fryslân, Oudemirdum.
- BIJLSMA R.G. 2003. Na 80 jaar afwezigheid broedt de Raaf weer in Drenthe. Drentse Vogels 17: 51-69.
- BIJLSMA R.G. 2004^A. Opzettelijke verstoring van broedende roofvogels in Nederland in 2003. De Takkeling 12 (1): 56-63.
- BIJLSMA R.G. 2004^B. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2003. De Takkeling 12 (1): 7-55.
- DIJK A.J. VAN 2003. Vliegende start monitoring Steenuil in 2003. Athene, Nieuwsbrief STONE nr. 8: 4-5.
- DIJK A.J. VAN & F. HUSTINGS 1996. Broedvogelinventarisatie Kolonievogels en Zeldzame Soorten (handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DIJK A.J. VAN & W. DE Vlieger 2004. Terug in de tijd: heidevogels keren terug na ontbossing op het Aekingerzand. Twirre 15 (2): 33-39.
- DIJK J. VAN & S. GERRITSEN 2004. Kokmeeuw in kaart. Onderzoek naar het broedsucces van 18 kokmeeuwenkolonies in Nederland over de jaren 1997-2003. Afstudeeropdracht Diermanagement. Van Hall Instituut, Leeuwarden.
- DIJKSEN L.J. & B.J. KOKS 2003. Broedvogelmonitoring in het Nederlandse Waddengebied in 2002. SOVON-monitoringrapport 2003/03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- FEDDEMA J. 2003. Broedvogels Noord-Friesland buitendijks 2003. Rapport Wadvogelwerkgroep FFF, Ferwert.
- FEENSTRA H. 2003. Het Fochteloërveen als kraamkamer voor Kraanvogels. Drentse Vogels 17: 22-27.
- FEENSTRA H. 2004. Vogelinventarisatie Fochteloërveen 2003. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel 2004/1, Fochtelo.
- HIJUM E. VAN, Y. KUIPERS & L. VEENSTRA 2003. Ynventarisasjeferslach 2003 Mokkebank en Bocht fan Molkwar. Rapport in eigen beheer, Warns.
- HOF G. 2003. Broedvogels van de Brandemeer 2003. Inventarisatierapport FFF-Vogelwerkgroep Brandemeer, Wollega.
- JONG J. DE 2003. Nieuwsbrief Werkgroep Kerkuilen Friesland nummer 8. Vanellus 56 (6): 136-137.
- KLEEFSTRA R. 2003. Broedvogels van De Deelen en Tsjalberterkrite in 2003. SOVON-inventarisatierapport 2003/42. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. 2004. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in 2001 en 2002. Twirre 15 (1): 1-10.
- KLEEFSTRA R. & P. DE BOER 2003. Broedvogels van het Lauwersmeer in 2003. SOVON-inventarisatierapport 2003/40. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KOFFIJBERG K. & J. SCHOPPERS 2003. Kwartelkoningen succesvol. SOVON-Nieuws 16 (3): 20.
- KOOPMAN K. 2002. Ringen van steltlopers, meeuwen en sterns in 2000. Verslag van de Steltloperinggroep FFF met uitgelicht de terugmeldingen van Kluten van de broedpopulatie van Holwerd. Twirre 13 (2): 47-54.
- MANEN W. VAN 1998. Broedvogels van Sennerplaat en Schildhoek in 1997. SOVON-inventarisatierapport 1998/08. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- OOSTERHUIS R. 2003. Broedvogelmonitoring op Schiermonnikoog in 2003. SOVON-inventarisatierapport 2003/37. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- RINGGROEP AMELAND 2003. Broedparen Roofvogels 2003. Verslag Vogelringstation Ameland, Nes-Buren.
- TURNHOUT C. VAN, A.J. VAN DIJK & M. VAN DER WEIDE 2003. Jaar van de Roerdomp 2003. SOVON-onderzoeksrapport 2003/07. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Romke Kleefstra
SOVON Vogelonderzoek Nederland
Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen
tel.: 024-6848111
e-mail: romke.kleefstra@sovon.nl